

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

»Satirens glaf» tycks avsiktligt ange rollfördelningen i den förda striden. Inte minst de personliga relationerna motiverar slutsatsen att det är Rosenstein som ger Kellgren sitt direkta stöd.

Thelma Hanson

Förebilden för Anna Maria Lenngrens Betti-dikt

Anna Maria Lenngren (AML) skrev med »Några ord till min kära Dotter, i fall jag hade någon» (1798) (NO) »det poem som utgör gåtan i hennes författarskap»: även om råden till Betti kan förefalla uppriktiga och välmenta, finns det tvivel om allvaret bakom orden.¹ Men också i formellt avseende har dikten länge erbjudit vissa problem, inte minst frågan om dess beroende av litterära förebilder.² Detta spørsmål – och annat av vikt för tolkningen av NO – har under senare tid blivit utförligast behandlat av Ruth Nilsson.³

Vissa av de eventuella förebilder för NO som hon valt att undersöka är dikter.⁴ I dem ser hon likheter men inte »någon mer påtaglig överensstämmelse» med NO (s. 350). Andra är prosaskrifter, utgivna på svenska.⁵ Av dessa, finner hon, »kan ingen anses ha varit speciell förebild. De är i mycket sinsemellan olika» (s. 352). Det är emellertid »med Campes verk som fru Lenngrens dikt visar den största släktskapen» (s. 361) och »det synes troligt att hon läst den [Campes bok] och använt vissa moment av den i sin dikt» (s. 434, n. 246). På grundval av ett antal beröringspunkter i åsikter och formuleringar mellan NO och flera av dikterna och prosaskrifterna hävdar hon att NO består av »idel kompilationsmoment» (s. 361). Därför – och eftersom AML betecknar dikten som original och denna är »i förhållande till ännu kända, möjliga förebilder och källor så självständig att man inte kan beslå henne med att fara med osanning» (s. 361) – är det, konstaterar hon, »meningslöst att söka efter en bestämd förebild [...] för fru Lenngrens dikt» (s. 349).

Mycket talar dock för att denna sökta förebild är just en av de prosaskrifter som Ruth Nilsson använder för sin jämförelse, nämligen *En Faders Testamente till Sina Döttrar* (1788) (FT). Det är en översättning av den skotske läkaren John Gregor's *A Father's Legacy to His Daughters* (1774),⁶ som före 1798 – men även senare – ut-

gavs i många upplagor.⁷ Bokens stora popularitet i förening med AML:s intresse för engelsk litteratur⁸ gör det troligt att hon läst den, i översättning eller i original, innan hon skrev NO, kanske särskilt som den på sätt och vis berör ett av de ämnesområden som hon själv något ägnade sig åt i sin diktning under 1790-talet, barn och ungdomstiden. Men hon skulle även ha uppskattat Gregory för hans redbara åsikter, inte minst hans för tiden höga tanke om kvinnan.⁹ I FT ser Ruth Nilsson visserligen flera gemensamma drag med NO, men hon lägger inte märke till den i grund och botten stora strukturella likheten mellan de två verken. Att påvisa denna avgörande faktor är det främsta syftet med följande sidor.

Då NO ger råd i olika frågor, kan en eller flera strofer anses bilda skilda avsnitt, vart och ett med ett mer eller mindre enhetligt innehåll. Dessa redovisas nu i tur och ordning jämte motsvarande sektioner i FT.¹⁰ För sammanhangets skull och för att tydligare visa sambandet med NO återger jag FT-passagera oförkortade och med kursivering av de textdelar som innehållsligt eller tankemässigt anknyter till NO.

1

De sex första stroferna i NO motsvaras av FT:s »Inledning»:

Mina Kära Döttrar!

I haden den olyckan att mista eder Mor i en ålder, då I icke känden eder mistning, och då I icke kunden skörda någon fruckt hvarken af hennes undervisning eller hennes efterdömmen. – Förmodligen går eder Far äfven bortt innan detta kommer i edra händer.

Jag har mången gång med oro och bekymmer tänkt på det värlösa och beklagliga tillstånd, i hvilket I måsten råka, om Gud skulle behaga at kalla mig bortt innan I hunnit till den åldren, at I kunnen af egen förmåga tänka och göra. Jag känner människor allför väl. Jag vet deras fallskhet, deras förströelser och deras kölld vid alla vänskapens och mänsklighetens plickter. Jag vet huru litet man frågar efter värlösa barn. – I lären finna ganska få vänner så fria från egennyttia, att de villja göra er några tjänster, så framt I icke kunnen tjäna dem tillbaka såsom värktyg för deras penninglystnad, deras nöjen eller deras högmod.

Min tröst under de dystra stunder, som dessa tankar naturligt vis orsakat, har varit ett förlitande på den nådiga Försyn, som hittills bevarat er, och som styrkt mig i mitt glada hopp om edra goda böjelser, samt tillika en hos mig dold väntan, att eder Mors dygder skulle nedkalla välsignelse öfver hennes barn.

Mitt bekymmer för edert väl har bragt mig att samla på papper mina tankar angående edert upförande i

världen. Om jag ännu lefver några år, skall jag söka attgöra dem mera nyttiga och mera lämpade till edra olika böjelser och lynnen. Men dör jag snart, så måste jag lemna dem så ofullkomliga som de nu äro, – *det sidsta profvet af et ömt faders-hjärta.*

Om allt annat, som rör er Far, skulle utplånas i edra minnen, så torden I dock komma i håg huru högt jag älskat er. Jag hoppas att denna hågkomst skall beveka er till en stadig uppmärksamhet på *de välmenta råd jag nu ärnar lemna.* – Jag kräfver af er denna uppmärksamhet med så mycket mera skäl, som *mina tankar, i hvad som hufvudsakeligen rör er seder och lefnads-sätt, fullkomligt instämna med eder Mors tänkesätt, till hvilkens omdöme och smak jag hyste större förtroende än till mig själf.*

I bören icke vänta någon fullständighet i mina råd. Hos fruntimmer fordras så många namnlösa finheter, öfver hvilka ingen kan dömma, som icke är af deras eget kön. – I skolen likväl hämta en förmån och nytta af den upmärksamhet I därpå använda. *I skolen därigenom, åtminstone en gång i eder lefnad, höra en karl upricktigt säga sin tankar, utan smicker eller fallskhet, emedan han icke behöfver låta några dolda och egenyttiga afsigter styra sin penne.* – Jag skall utan någon konst, eller utstakad ordning, lemna er mina tankar, och endast för någon redighet skull, bringa dem tillhoppa i några få Capitel.

Af en liten afhandling, som jag nyss utgifvit, kunnen I inhämta med huru mycken högacktning jag ansett edert kön: icke såsom hushålls-trälär, eller Slafvar för våra nöjen, utan såsom vårt sällskap och våra jämlingar: Såsom *danade att ingjuta mera ömhet i vårt hjärta och mera behag i våra seder;* och som Thomson ganska väl säger:

To raise the virtues, animate the bliss
And sweeten all the toils of human life.

D. ä. att väcka dygden, att lifva vår lycksalighet och att mildra mänskliga lifvets besvär.

Hvad jag där skrifvit i detta ämne, ärnar jag icke här åter uprepa, utan vill allenast påminna, att af det begrep jag där gifvit om edert naturliga lynne och eder ställning i Samhället, upkommer en viss *aktsamhet i upförande, som i synnerhet tillhör edert kön. Det är just denna besynnerliga aktsamhet hos fruntimmer jag nu, för er skull, tänker afhandla,* utan att tala om de allmänna regler, hvilka med lika noghet böra af bägge könen följjas.

Under föreställningen af de sanningar, hvilka jag anser såsom mäst bidragande till eder heder och edert väl, skall jag tillika söka att visa de dygder och fullkomligheter, genom hvilka I säkrast vinnen vårt köns högacktning och tycke. (s. 1–4)

Många likheter med NO 1–6 är tydliga. Den yttre situationen är densamma: modern respektive fadern (i moderns/hustruns ställe och med åsikter som helt överensstämmer med hennes) ger sina barn några levnadsråd på vägen ut i livet.

Båda texterna är – i sina allmänna ordalag om förutsättningarna för ett framgångsrikt och lyck-

ligt liv – en sorts introduktion till ofta mera specifika råd och upplysningar i olika frågor.

Den inledande apostroferingen är snarlik: »Mina Kära Döttrar!» (FT); »Min kära Betti! [...]» (NO 1).

Döttrarnas ålder antyds: »innan I hunnit till den äldren, at I kunnen af egen förmåga tänka och göra»; jfr NO 1: »Du från din docka hunnit växa.»

Råden ges av omtanke och välvilja: jfr »Mitt bekymmer för edert väl har bragt mig att samla på papper mina tankar angående edert upförande i världen.», »det sidsta profvet af et ömt faders-hjärta» och »de välmenta råd jag nu ärnar lemna» med NO 1: »Utaf din hulda fromma" mor / Tag för din framtid denna läxa.»

Det varnas för mänskligt svek, samtidigt som hoppet står till en nådig försyn och den välsignelse som är förbunden med moderns goda föredöme: jfr »Jag känner människor [---] hannes barn.» med NO 2: »Uti den verld du knappast sett / Så många öden förefalla; / Men med et gladt och sedigt vett / Skal Betti segra på dem alla.»

Männens falskhet kommer på tal: »I skolen därigenom [---] sin penne.»; jfr NO 5: »Tänk ej i hvarje ros en tagg, / Ej dygd i hvarje manligt hjerta.»

Viktigast av allt är kvinnans aktsamhet och hennes milda och behagfulla sätt: jfr »danade [...] seder», »väcka dygden [...] besvär» och »en viss aktsamhet [---] afhandla» med NO 3: »På lifvets bana varsamt gå.» och NO 6: »Väl dig, om jämt du följa vet / Försigtighet den kloka gumman; / Den jämte känslig glättighet / Är af al vishet hufvudsumman.»

Både FT och NO ger således i sak liknande upplysningar om döttrarnas ålder, föräldraattityden till dem, mänskligt svek, arvet från modern (FT: »eder Mors dygder»; NO: »et gladt och sedigt vett»), manlig falskhet och kvinnlig aktsamhet. Redan denna breda samstämmighet i ämnesvalet i så korta delar av verken är anmärkningsvärd, men därtill kommer att ämnena behandlas i nästan samma ordningsföljd i NO och FT. – Större delen av NO 3–5 (»Men tro ej [---] ångrens smärta.» har inte en lika möjlig eller påfallande anknytning till FT.

Nästa diktavsnitt, NO 7–16, erinrar om följande *sammanhängande* del av FT:

Ett fruntimmers rätta och egentliga syssla är, att styra den inre hushållningen. Det finner däruti en mångfaldighet af tillfällen, att visa både ett godt förstånd och en god smak. Om hushållning någonsin blifver eder lott, så bören I därpå använda en anseelig del af eder tid och eder uppmärksamhet. I kunnen däriifrån icke frikallas genom någon grad af välmåga, ehuru, vid knappa villkor, en fullkomlig undergång är en mera omedelbar följd af en sådan försummelse.

Jag vet i sanning icke hvad jag skall råda Er i anseende till val af böcker. I bören icke förkasta Historien eller någon konst eller vetenskap, hvartill antingen edert eget snille, eller någon händelse gifver anledning. Hela naturens bok ligger öppen, och tillbjuder Er tusende ombyten af tidsfördrif. Vore jag öfvertygad att naturen danat Er till någon manlig stadga i smak och tänksätt, så att den kunde hafva någon inflytning på edert framtida uppförande, så skulle det vara min glädje, att inrätta eder läsning efter en plan, hvarigenom den smaken kunde bringas till högsta grad af sanning och behag. »Men när jag besinnar, huru lätt det är att upphetsa en flickas inbildnings-kraft, och huru svårt det är, att i hennes hjärta göra några djupa och fasta intryck: huru lätt hon antager alla nykläckta finheter i tänksätt, och huru färdig hon är att åter uppoffra dem åt högmod och bekvämlighet;» Så kunde det blifva Er en skada, om jag sökte att tillskapa en smak, hvilken, utan biträde af naturen, endast skulle tjäna att göra edert framtida förhållande tungt och besvärligt. – Jag önskar icke att omskapa Er. Jag önskar allenast att utröna hvartill I blifvit danade af naturen, och att fullkomna Er efter hennes plan. Jag önskar Er icke sådana tänksätt, som kunna sätta Er i förvirring, utan sådana, som tjäna att leda Er på en stadig och jämn väg: som äro så godkända och rotade i edert hjärta, att I icke kunnen förmås att uppoffra dem för någon ting i världen.

Utvärtes prydnad är för fruntimmer en sak af betydelse. I hafven af naturen den smaken; och därför är den både anständig och billig. Ett godt förnuft bör därvid styra edra utgifter, och en god smak visa Er rätta sättet att dölja hvad som kan vara ofullkomligt, och sätta de behagligheter I kunnen äga, i fullare dag. Men detta måste ske med mycket förstånd och varsamhet. Ju mera det vackra könet af blygsamhet söker för vårt öga undanjömma sina skönhets skatter, ju större blifver deras tjuvningskraft. Den skönaste fruntimmers halls i naturen är alldrig så fullkomlig, som den vi till-skape i vår inbildning. Den bäste och ypperligaste smaken i kläder och utvärtes prydnad är alltid mest fri, ledig och okonstlad.

Låten icke putsning och grannlåt blifva det enda föremålet för eder omtanke, då I gån att visa Er på allmänna ställen. I bören vänja Er vid en beständig snygghet, så at I äfven oklädda och under edra mest ensliga stunder kunnen visa Er utan blygsel. – I kunnen knapt föreställa Er huru mycket eder smak i klädning värkar till eder fördel eller skada i våra omdömmen om edert lynne. Högmod, låtsinnighet, ovärdighet, och narracktighet, kunna därigenom förrådas. En okonstlad snygghet är ett lika öjafacktigt bevis på smak och på artighet i seder och uppförande. (s. 29–31)

Flera ämnen berörs. I första stycket betonas det naturliga och nödvändiga med kvinnans ansvar för hus och hem, hennes »rätta och egentliga syssla», i vilken hon kan visa »både ett godt förstånd och en god smak»; jfr NO 12: »Och kän din värdighet, min vän, / I äran af at vara qvinna.», NO 13: »Se denna mor i huslig krets, / Som vet sit sanna kall bevaka, / Fullt med den ärelust tilfreds / At vara värdig mor och maka.» och NO 14: »Se ordning, mildhet, treflighet / Med blomster hennes fotspår hölja.»

I andra stycket betraktas hennes bokliga bildning som något vanligtvis förkonstlat. Litteraturstudier är särskilt för personer med »manlig stadga i smak och tänksätt»; jfr NO 12: »Lyd, Betti, lyd bestämmelsen, / Sök ej at mannabragder hinna.» Läsningen skulle troligtvis inte »göra några djupa och fasta intryck» på en flicka, som lätt tar till sig »alla nykläckta finheter i tänksätt» men som snart »uppoffra dem åt högmod och bekvämlighet»; jfr NO 11: »Och vitterheten hos vårt kön / Bör höra blott til våra nipper.» Studierna kunde »göra edert framtida förhållande tungt och besvärligt», ge »sådana tänksätt, som kunna sätta Er i förvirring»; jfr NO 10: »Lät den [»lecturen»] då blygsamt röja sig, / Men ej i tonen af beläsen.» och NO 11: »En Lärd i stubb (det är et rön) / Satirens udd ej undanslipper.» Men om »naturen danat Er till någon manlig stadga i smak och tänksätt», kunde den smaken mycket väl »bringas till högsta grad af sanning och behag»; jfr NO 10: »Men om lecturen roar dig, Vål! i förädling af dit väsen» går läsningen an, om den inte inkräktar på kvinnans viktigaste uppgift, skötseln av hushållet; jfr NO 7: »Och skal du läsa, gör det korrt / At saucen ej må fräsa öfver.»

Det finns dock annan kunskap än den läsningen ger: »Hela naturens bok ligger öppen, och tillbjuder Er tusende ombyten af tidsfördrif.»; jfr NO 8: »Mit barn, studera verlden väl, / Den ger dig ämnen nog att tänka.» Jfr även uttrycket »hela naturens bok ligger öppen» med det möjligen först av AML i svensk skrift brukade »Hvar mänskja [...] är en bok.» (NO 9).¹²

I direkt anslutning till detta, både i NO och FT, följer råd om klädseln, varvid sambandet mellan dräkt och karaktär betonas. Klädsmaken, skriver Gregory, »värkar till eder fördel eller skada i våra omdömmen om edert lynne»; jfr NO 15: »Lät ärbärdheten i din drägt / Bli sinnebild af dina seder.» Båda texterna rekommenderar en enkel och

flärdfri klädsel: »ledig och okonstlad», vald med »förstånd och varsamhet» (FT), ej »drifven intill skrud» (NO 16).

Den sista strofen i detta ämne, NO 16, kan också sammanställas med slutet av citatet, där det varnas för »putsning och grannlåt»; jfr NO 16: »Låt aldrig flärden dig förträlla.» Sådant avslöjar endast »högmöd, lättsinnighet, ovärdighet och narracktighet»; jfr NO 16: »Är blott affichen af en fjälla».

Ovanstående del av FT och NO 7–16 har som synes i allt väsentligt samma sakinnehåll och ämnesstruktur.

3

NO 17–19 om uppträdandet i sällskapslivet har i FT sin motsvarighet i följande *sammanhängande* stycken:

Denna blygsamhet, som i mitt sinne så mycket pryder ett fruntimmer, värkar gerna en tystlåtenhet, i synnerhet i större sällskaper. – Men folk af vett och urskillning taga alldrig en sådan tystnad för tanklöshet. Man kan taga del i ett samtal, utan att säga ett ord; och sådant synes genom ansigtets uttryck, som alldrig undslippa ett uppmärksamt öga.

Söken att, på allmänna ställen, i edert uppförande visa en värdighet, blandad med lätthet och behag, men icke den oblyga glättighet, den all fria uppsyn, som tyckes gifva en utmaning åt hela sällskapet. Om under samtal med en karl, någon man af högre stånd talar er till, så låten icke en fördubblad uppmärksamhet och ett påtagligt företräde förråda eder lättsinnighet. Vid ett sådant tillfälle bör edert högmöd frälsa er ifrån det svåra fall, hvarmed I hotens af eder fäfånga. Besinnen att I därigenom kunnen ådraga er sällskapets åtlöje, och att eder ohöflighet emot den ene blott tjänar att upblåsa den andre, som kanske tycker att det sker er en ära, i det han vårdar sig att tilltala er.

Edert umgänge med karlar, äfven med dem af förste rangen, vare alltid värdigt, sig likt, blygsamt. I afböjen därigenom lättast all själftagen frihet, all inbildning och känsla af företräde och öfvermägt.

Qvickhet är den farligaste af et fruntimmers fullkomligheter. Den måste styras med mycken varsamhet och välvillja för att icke tillskynda er mangas afund och ovänskap. Qvickheten kan alltförväl förenas med ett godt och känslofullt hjärta; men de finnas likväl sällan tillhoppa. Qvickheten är så smickrande för mänskliga högmödet, att de, som därmed äro begåfvade, falla likasom i yrsel, och kunna icke styra sig själfva.

Munterheten är af en helt annan beskaffenhet. Hon gör edert sällskap behagligt och efterlångtadt; men fordrar äfven varsamhet. – Hon är ofta en fiende till den grannlagenhet, och ännu mera till den jämna samvets värdighet, som är så nödvändig för ett fruntimmer. I kunnen väl därigenom någon gång vinna

andras bifall, men alldrig deras högacktning.

Man bör äfven med försicktighet visa sitt snille. I kunden lätt misstänkas för en lust att upphäfva Er till företräde för det öfriga Sällskapet. – Men om det händer Er att äga någon lärdom, så hållen honom dold, i synnerhet för karlar; ty i allmänhet kunna de icke fördraga ett fruntimmer af lärdom och ett odladt vett utan afund och tadel. (s. 15–17)

I förra delen av citatet rekommenderas »tystlåtenhet», »värdighet, blandad med lätthet och behag» men inte oblyg och utmanande »glättighet» i sällskapslivet; jfr NO 17: »I sällskap sladdrets tomhet fly, / Men sitt ej slutet som en gåta; / För tanklösheten plär man sky, / För mycken klokhet ej förlåta.» Den sistnämnda versraden an knyter även till slutet av citatet (»Man bör [---] tadel.»), som avråder från att visa lärdom och snille. Jfr här dessutom NO 18: »Välj uttryck utan brydsamt val, / Se til at du ej domslut fäller; / Och tala, Betti, håll ej tal, / Du tror ej hur det oss förställer.»

I direkt anslutning till detta både i NO och FT behandlas vitsighet och »munterhet».¹³ Om »Qvickhet [---] själfva.» och »Munterheten [...] högacktning.» erinrar NO 19: »Gif skämtets udd sit fina skick, / I ord som glättigt oförmoda; / Dock mins, man skrattar med en qvick, / Men man bär aktning för den goda.»

I likhet med de två föregående FT-avsnitten märks här ett innehåll och en ämnesstruktur som påtagligt återspeglas i dikten. – Den okursiverade delen av citatet beskriver en speciell situation i sällskapslivet, som AML torde ha ansett vara mindre passande för NO.

4

Därefter, i NO 20–22, har AML synpunkter på kvinnan och kortspelet. Om spel skriver Gregory:

Spel behöfver jag icke nämna. Fruntimmerna här i landet hafva ännu nästan ingen kunskap därom. – Det är en fördärfilig och obotlig last: det väcker människans mest knorriga och bullersamma begär, och är därför i synnerhet ohyggligt hos edert kön. – Jag vill alldeles icke neka Er att, för ombyte af nöjen, deltaga i hvad slags Spel, som förekommer, allenast eder vinst eller förlust omöjligan kan blifva så stor, att den uppväcker antingen åtrå eller ånger. (s. 33)

Här finns överensstämmelser i sak mellan AML och Gregory dels i att spelandet är särskilt olämpligt för kvinnan: »en fördärfilig och obotlig last»,

»väcker [...] knorriga och bullersamma begär»; jfr NO 22: »Märk hur en Skönhets blick är hvass, / I nit at korten lyckligt kasta; / Märk, vid det lumpna ordet *pass*, / Hur Gracerna på flykten hasta.» dels i att båda accepterar spelandet, så länge detta inte går till överdrift. Jfr sista meningen (»Jag [...] ånger.») med NO 21: »Välj nödigt detta tidsfördrif, / Som, fast af sed och ton ej menligt, / Är, tro mig, med et verksamt lif / Och själ och känsla oförenligt.» – NO 20: »En lätting [...] mördra.» som är löst insatt i sammanhanget, har inte någon motsvarighet i FT.¹⁴

5

Så följer i NO 23–26 något om att sömnaden är kvinnans bästa sätt att sysselsätta sig i hemmet, ha inflytande över andra och lyckliggöra sig själv och sin make, medan det utåtriktade livet bör överlätas åt mannen. Den tankegången återfinns hos Gregory i följande avsnitt:

Eder sömm, eders knytning och dylikt, räknas icke för en i sig själf betydande del af eders uppfostran, ty alla handa-slögder äro för fruntimmer ett lappri; *men de böra läras, för att kunna med förstånd dömma om sådana arbeten, och att kunna bestyra om sättet huru de af andra böra värkställas. Det andra hufvud-ändemålet här af är, att utan ledsna kunna tillbringa en del af de många stunder I måsten lefva hemma i enslighet. – Att kunna roa sig på egen hand, eller utan att behöfva andras biträde, utgör en betydande del af vår lycksalighet här i världen. Den som söker alla sina nöjen utom huset, och därför ständigt måste löpa omkring, förlorar all acktning, tröttrar ut sina vänner genom sina täta besök, som skulle vara angenäma, om man därmed vore sparsam.* (s. 28)

Jfr den första meningen (»men de böra [...] värkställas.») med NO 23, särskilt »Vårt hushåll är vår republik, / Vår politik är toiletten.» och citatet i övrigt (»Det andra [...] sparsam.») med NO 24: »Blif vid din bågsöm, dina band, / Stick af dit mönster emot rutan, / Och tro, mit barn, at folk och land / Med guds hjälp styras oss förutan.» och NO 26: »Du skal bli gift – då vil din man / Med tacksamhet min lärdom gilla.» – NO 25 (»När sig [...] haka.») har inte någon motsvarighet i FT.

6

Det sista kapitlet i FT avser »Wänskap, Kärlek, Giftermål». Vänskapen och kärleken behandlas dock inte i NO, och beträffande giftermålet konstaterar AML kort och gott att, som nämnts, Betti

»skal bli gift» (NO 26). Även i FT (s. 58) anses äktenskapet principiellt vara att föredraga. Gregory sammanfattar sina tankar om frieriet och äktenskapet i dessa ord:

Med ett ord: jag tror att ett ägtenskap som grundas på högacktning och kärlek, är den säkraste vägen till lycksalighet innom Er själfva, till anseende i världen, och att göra Er till nyttiga medlemmar i samhället. Men jag bekänner att jag icke är så stor Patriot, att jag önskar I mågen blifva gifta för samhällets skuld. Jag önskar att I för ingen annan orsak mågen gifta Er, än för att själfva kunna lefva ett lyckligare lif. – Under det jag med så mycken noghet söker utstaka edert uppförande härutinnan, kan jag icke neka, att mitt eget hjärta klappar af ett gladt hopp, att kunna göra Er till *värdiga föremål för sådana friare, som själfve äro Er värde, och som veta att rätt skatta eder förtjänst. Men Himmeln bevara Er från den dårskapen, att öfvergifva det ogifva ständets frihet och själfständighet, för att blifva slafvar af en narr eller en tyrann.* (s. 60–61)

AML:s enda råd inför äktenskapet är likaså en sammanfattning i ett nötskal av det äktenskapliga livets möjliga villkor för hustrun. Uppmaningen i NO 28: »Den maka som dig blir beskärd / [...] / Var huld, om han är huldhet värd.» anknyter till förhoppningen att döttrarna måtte bliva »värdiga föremål för sådana friare, som själfve äro Er värde, och som veta att rätt skatta eder förtjänst», medan fortsättningen av samma strof (»Om ej – så var det i förtreten.») syftar på det mindre önskvärda förhållandet »slafvar af en narr eller en tyrann». Man skulle kunna tro att AML tagit del av Gregorys många reflektioner och åsikter om kärleken, frieriet och giftermålet (jfr NO 27: »At giftas – ej et ämne fins / Mer rikt at i maximer drifva.»), för att till sist stanna upp inför ovanstående stycke med dess syftning på det senare förhållandet som gift.

7

Även nästa diktdel, NO 29–32, om harmonin och livsglädjen, har en viss tankemässig motsvarighet i FT:

Så väl härutinnan [i spel], som i allt edert öfriga uppförande, bören i visa ett jämt och stadgadt sinne. En sådan jämnhet är alldeles icke stridande mot den ljuflighet och mildhet, som så mycket ökar behagen hos edert kön. Tvärtom, *det sätter lif och munterhet i det ljufva och stilla sinnet, som annars skulle blifva osmakligt.* Det värkar innom Er själfva en högacktning, och ökar edert värde i anseende till oss. (s. 34)

I FT följer detta stycke i direkt anslutning till det om spel (avsnitt 4 ovan). Gregory rekommenderar »ett jämt och stadgadt sinne» och »lif och munterhet i det ljufva och stilla sinnet, som annars skulle blifva osmakligt»; jfr här NO 29: »Tag händelser och öden lätt, / Mit barn, så blifva de ej tunga.», NO 30: »Hvad grym, hvad oersättlig skada, / Om, vid det lilla gagn vi gjort, / Vi nekat oss at vara glada?» och NO 32: »Åg i dit hjerta samvetsfriden; / Den gör vår upsyn mild och ljus, / Den rår på sorgerna och tiden.»

8

FT slutar på följande sätt:

Således har jag för Er tecknat mina tankar öfver de mest betydande skiften af eder tillkommande lefnad; jag har i synnerhet lämpadt dem till det betydliga tidhvarf, då I skolen gå in i världen. Jag har budit till, att undvika några egna besynnerliga tankar, hvilka, såsom stridande emot världens förhållande i allmänhet, jag med skäl bort misstänka, såsom kanske icke väl grundade. Men som mitt hjärta, i anseende till Er, sväller och flödar af en otystlig ifver och välmening, så fructar jag att i dessa Ark, icke fullkomligen hafva hållit mig inom min föresatta gräns. Detta har kunnat orsaka någon förvirring och några skenbara själfstridigheter. Hvad jag skrifvit, har varit mig ett tidsfördrif under några ensliga stunder, och en liten förströelse hvarigenom jag mildrat mina dystra betraktelser inom mig själf. – Jag vet ganska väl, att jag företagit mig ett arbete, som jag icke är vuxen; men jag har därigenom afbördat någon del af min skyldighet. – Det blifver Er åtminstone kärt, såsom det sidsta vedermålet af eder Fars ömhet och kärlek. (s. 72)

Detta slutord och NO 33, den sista strofen, är båda en del av verkens yttre ram. Här uppges råden vara avsedda för »det betydliga tidhvarf, då I skolen gå in i världen», en antydning om döttrarnas ålder som i NO dock placeras inledningsvis i »den verld du knappast sett» (NO 2).

Rådgivningen görs till en avkoppling från en mera egentlig verksamhet: »ett tidsfördrif», »en liten förströelse hvarigenom jag mildrat mina dystra betraktelser inom mig själf»; jfr NO 33, där modern tvärt återgår till sömnaden (»Och til min söm jag går tillbaka.»), som enligt Gregory vore kvinnans bästa sätt att »utan ledsna» sysselsätta sig i hemmet (se avsnitt 5 ovan).

Med en hänsyftning på föräldraplikten att råda barnet för framtiden hade Gregory genom att skriva ned sina tankar »afbördat någon del af min

skyldighet», och i NO 33 markeras detsamma i uttrycket »Nu har min lilla läxa slut.».

9

För övrigt får religionen och det religiösa livet ett visst utrymme (s. 5–13) i FT, som även ger kortfattade råd om dansen, hälsan och teaterbesöket, medan NO inte har något om detta och, som nämnts, inte heller något om vänskapen och kärleken. Men alla dessa motiv förekommer ju annars sällan eller aldrig i AML:s dikter och torde därför inte ha varit av intresse för denna dikt. Med ovanstående undantag ser vi således samma ämnen eller ämnesområden i NO och FT, och de givna råden är i båda fallen av samma eller praktiskt taget samma art.

Som Gregory något antyder i sitt slutord, var hans råd gängse i tidens tämligen ensartade syn på hur en (borgerlig) flicka skulle uppfostras och utbildas.¹⁵ Enbart likartade råd vore därför, vilket Ruth Nilsson också fann, knappast tillräckliga indicier på en viss litterär förebild för NO. Detsamma gäller de språkliga uttrycken.¹⁶ Vanliga sådana har naturligtvis inte något större bevisvärde. Men även från sitt ursprungliga sammanhang lösgjorda, pregnant eller intresseväckande ord och fraser hörde vid denna tid ofta till det allmänna språkbrukets favoriter och vore nog i så fall snarare att betrakta som tillfälliga motsvarigheter än som egentliga litterära förebilder.¹⁷ För att med någorlunda säkerhet fastställa en förebild för NO erfordras därför något mer än likheter i råd och formuleringar, nämligen påtagliga överensstämmelser i den strukturella uppbyggnaden av innehållet. Två personer berättar ju inte om fakta på samma sätt.

Denna strukturella uppbyggnad av NO och FT framgår av följande översikt:

	<i>Strof i NO</i>	<i>Sida i FT</i>
1.	1–6	1–4
2.	7–16	29–31
3.	17–19	15–17
4.	20–22	33
5.	23–26	28
6.	27–28	60–61
7.	29–32	34
8.	33	72

Diktens ram (NO 1–6 och 33) motsvaras i FT av sidorna 1–4 och 72. Av bokens längsta kapitel, »Wänskap, Kärlek, Giftermål» (s. 35–71), kan två

sidor (s. 60–61) sammanställas med delar av NO, och dikten i övrigt (NO 7–26 och 29–32) an knyter till nio sidor i två av FT:s kapitel, »Seder och uppförande» (s. 14–25) och »Nöjen» (s. 26–34). Det allra mesta och helt väsentliga av diktens innehåll kan således förbindas med endast 16 av den lilla bokens sidor. En så koncentrerad prosa som denna med dess klara och direkta stil utan retoriska utsmyckningar torde ha tilltalat AML både som läsare och som diktare.

Med undantag av inledningen och avslutningen får passagera från FT en annan ordningsföljd i NO. Särskilt tydlig är skillnaden i detta avseende beträffande avsnitten 2 och 3 respektive 6 och 7. Om AML:s metod var att genomleta FT sida för sida och från början till slut efter stoff för NO – ett tänkbart (principiellt) tillvägagångssätt att döma av den strukturella överensstämmelsen mellan FT och NO i fråga om innehållet i verkens inledande och avslutande delar – borde hon ha tagit sig an nämnda FT-avsnitt i omvänd ordning, således nr 3 och 2 respektive 7 och 6. I så fall skulle också texterna i FT s. 33 och 34, som är två korta, på varandra följande stycken, ha hamnat i närheten av varandra även i diktens återgivning av dem. Enbart omkastningen av FT-avsnitten 6 och 7 i dikten skulle som synes ha åstadkommit en i hög grad gemensam struktur och därmed ytterligare stärkt övertygelsen att NO återgår på FT.

Flera omständigheter kan dock ha föranlett dessa avvikelser från en förväntat likartad, ämnesmässig ordningsföljd i FT och NO. En sådan faktor är att de olika råden inte har något direkt samband med varandra och att AML därför inte behövde följa FT:s uppläggning i alla avseenden. Vidare torde hon ha skrivit på NO vid åtskilliga tillfällen – både FT:s omfång och ett brev från henne till Leopold (se nedan, avsnitt 11) ger en fingervisning om detta – och en splittrad arbetssituation kunde ha medfört godtyckliga avsteg från en mera systematisk genomgång av FT. Hennes slutliga sammanställning av de färdiga diktdelarna på lämpligt sätt kan också ha lett till en delvis annan helhetsstruktur i NO.

Det kanske starkaste indiciet på hennes beroende av FT är emellertid att *inom* flera av FT-citaten ovan (avsnitten 1, 2 och 3) och *inom* motsvarande passager i NO förekommer med något undantag samma ämnen i direkt anslutning till varandra och därtill i samma eller nästan samma ordningsföljd. Man kan knappast föreställa sig att hon för dessa

diktstycken händelsevis fastnade för ett innehåll och en disposition som så uppseendeväckande nära ansluter sig till det av Gregory valda och strukturerade innehållet i motsvarande delar av FT. Överensstämmelsen med FT på denna punkt torde också utesluta möjligheten att hon använde sig av någon annan (huvudsaklig) förlaga för NO, eftersom Gregory själv inte hade något egentligt mönster för sina anteckningar, att döma av hans ord i inledningen till FT; se ovan.¹⁸

Resultatet av denna undersökning blir att AML i skrivande stund med största sannolikhet hade FT som förebild för NO. Gregorys i samtiden vanliga råd kände hon nog redan till, men i hans bok fick hon en påminnelse om dem och framför allt en disposition, som var lätt att utgå från vid diktutformningen. Att hon inte helt kunde eller ville följa Gregory i spåren ligger i sakens natur: en större trohet mot hans prosatext i en dikt som NO vore knappast att förvänta med hänsyn till verkens skilda former och förutsättningar och AML:s personliga preferenser i ämnesval, komposition och stil.

Vissa andra litterära arbeten kan kanske också ha påverkat AML i något litet avseende, direkt eller indirekt, vilket framgår av Ruth Nilssons undersökning. Men ingen av hennes i övrigt diskuterade, eventuella förebilder har tillnärmelsevis så många och stora överensstämmelser med NO som FT vad avser såväl strukturen i stort som ämnena och råden, deras art och ordningsföljd i texten. Även om således det allra mesta och framför allt diktens uppbyggnad tyder på att den egentliga och viktiga förebilden för NO är John Gregorys testamente till sina döttrar, är det dock mindre säkert att AML av denna skrift också fick idén till sin dikt.¹⁹ I FT fann hon inte heller namnet *Betti*, ty det förekommer inte något kvinnonamn i boken.

10

Namnet *Betti* återfinns även i en annan dikt av AML, »Andra tyger, andra seder» (1795),²⁰ som skulle kunna sammanställas med NO både genom detta personnamn och följande *sammanhängande* stycken i FT:

Den som minnes några få år tillbaka, finner en märklig förändring i anseende till den acktning och höflighet vårt kön tillföre visade emot fruntimmer. Deras förmak lemnas öde, och man längtar med otålighet att se

dem stiga upp från bordet och försvinna, så snart måltiden är förbi. Jag vill här icke undersöka huru de förlo-
rat denna högacktning, till hvilken de båda af naturen
och genom den allmänna höflighetens lagar äro berättigade.
Orsakerna till de ombyten och förändringar, som
uppkomma i sammanlefnaden, äro i alla länder olika
och sammanvecklade. *Jag vill allenast påminna, att
fruntimmernas uppförande var tillförenera mera indraget
och hade mera anseende. Sådant skulle man nu anse
såsom ett narracktigt slafveri av regler och anständighet.
Men det är likväl en sanning, att de därigenom
bibehöll sig i större acktning.*

Ett vackert fruntimmer har, äfvensom alla andra
vackra ting i naturen, en viss synpunkt från hvilken det
synes med mera fördel. Denne synpunkt kan man icke
finna utan mycken urskillning och en noga kännedom
af människohjärtat. *I anledning af den hos könet nu
regerande smaken, tyckas de vilja återtaga sin mackt
öfver oss därigenom, att de visa alla sina personliga
behagligheter så öppet, som möjligt är: att de alltid in-
finna sig på allmänna ställen; att de i vårt sällskap äro
likaså fria, som vi själfve oss imellan. Med ett ord: att
de så mycket likna oss, som de möjligen kunna.* – Men
en ganska liten tid och ärfarenhet skola visa missträk-
ningen i deras hopp, och dårskapen af deras uppföran-
de. (s. 21–22)

Den förra delen av citatet kan förbindas med
diktens första strof: det var bättre förr med kvin-
nans uppförande och respekten för henne. Den
senare delen – och den andra strofen – återger den
förändrade samtidssituationen. I denna dikt, lik-
som i NO 15–16, poängteras också sambandet
mellan klädsel och karaktär. Om FT även var ut-
gångspunkten för »Andra tyger, andra seder»,
skulle AML således ha haft samma källa för två
dikter, vilket vore ytterligare ett indicium på att
hon använde sig av Gregorys bok för NO. I så fall
kände hon också till FT senast 1795.

11

Slutligen. Varför heter flickan i dikterna just *Betti*?
Detta namn, egentligen *Betty* (av *Elizabeth*),
var i England under 1700-talet ett modenamn,
som särskilt kom att förknippas med »chamber-
maids and the like». ²¹ I Danmark brukades *Betty* –
och andra engelska namn på *-y*, *Fanny*, *Henry*,
m.fl. – under slutet av 1700-talet huvudsakligen i
städerna bland hantverkare och tjänstefolk. ²² I
svenska källor förekommer *Betty/Betti* tidigast
under senare delen av 1600-talet, men ännu vid
mitten av 1700-talet var det sällsynt. Först emot
slutet av århundradet blev det vanligare. Namnet
bars framför allt i Västsverige och inom släkter
med brittiska relationer. ²³

Betti/Betty hade på flera håll i Sverige säkerli-
gen samma sociala spridning och konnotationer
som i Danmark och England. Att namnet hade
eller kunde ha den sekundära, appellativa inne-
börden 'flicka av lägre stånd', 'piga' och att
namnbärarna ofta var pigor av olika slag torde
därför ha varit välkänt för AML och många av
hennes läsare. Man behöver inte tänka sig att hon
för sina dikter lånade namnet och föreställningen
om detta från exempelvis den engelska litteratu-
ren. ²⁴ I ett brev till Leopold av den 22 mars 1798
om bland annat NO ²⁵ beskriver AML denna enkla
flicka och i de båda dikterna ovan blir hon föremål
för erfarenhetens minnen, råd och förmaningar.
AML skulle således här som i många andra
dikter ha ett karakteriserande namn på en diktfi-
gur. ²⁶

Men formuleringarna i brevet till Leopold: »Så-
dan hon nu är, och med det namn hon en gång fått
skall hon väl innan kort i all blygsamhet framträ-
da i stora verlden» och »Hastigt första da'n Lorg-
nerad» – jämte vissa andra upplysningar i samma
brev – tycks avse inte bara flickan i NO utan även
själva dikten. »Betti» är också, som det förefaller,
titeln på NO i den ena av AML:s efterlämnade
diktförteckningar, »Förteckning på mina Skalde-
försök», medan titeln i den andra förteckningen,
som nämnts »Verser införde i Stockholms Pos-
ten», är – med någon formell förändring – den-
samma som i Stockholms Posten den 25 april
1798. ²⁷ Även Leopold, hennes vän sedan många
år, använder tydligen titeln »Betti» både i ett brev
till Stockholms Posten i februari 1802 ²⁸ och i ett
brev till Carl Peter Lenngren i mars 1820, ²⁹ eller
efter det att dikten blivit allmänt känd. ³⁰ Dessutom
kan den nuvarande titeln tyckas vara alltför lång
och vidlyftig vid en jämförelse med AML:s övri-
ga dikttitlar. ³¹ Pekar inte alla dessa omständigheter
tillsammans på att »Betti» kan ha varit – eller var
– diktens ursprungliga titel, som av någon orsak
byttes ut (av någon annan än AML?) vid publice-
ringen i Stockholms Posten mot »Några ord til
min k. Dotter, i fall jag hade någon» – kanske
därför att dikten ju inte handlar så mycket om
flickan Betti som om goda råd för hennes framtid
eller kanske därför att den längre titeln ansågs mer
intresseväckande? Frågan kan gott ställas med
tanke på hur mycket den nuvarande, till synes
personligt hållna dikttiteln hittills betytt för tolk-
ningen av NO och forskningen om AML:s liv och
dikt vid denna tid. *Bengt Audén*

NOTER

Denna artikel är en omarbetad och utvidgad version av mitt utkast i samma ämne som publicerades i *Vitterhetsnöjen. Läsnings för humanister och andra. Till Magnus von Platen den 1 maj 1980*, utg. av instituterna för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet.

1 Magnus von Platen, »Anna Maria Lenngren», *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 22, Stockholm 1977–79, s. 555 f.

2 Se t.ex. SS (= *Samlade skrifter af Anna Maria Lenngren* utgifna af Theodor Hjelmqvist och Karl Warburg, del 1–3, Stockholm 1918–26. Svenska författare utgifna af Svenska Vitterhetssamfundet, VI), del 3, Stockholm 1926, s. 396 ff., 597 med hänvisningar samt Karl Warburg, *Anna Maria Lenngren*. Andra omarb. upplagan, Stockholm 1917, s. 204. – Själv betecknar AML dikten som »original» i den ena av sina två efterlämnade diktförteckningar, rubricerad »Verser införde i Stockholms Posten» (Kungl. Bibliotekets handskriftsavgdelning, sign. U 390).

3 *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*. Akademisk avhandling, Lund 1973. (Kvinnohistoriskt Arkiv 10).

4 Dikterna är (1) Magdalene Sophie Buchholms »Til min Datter», (2) lord Lytteltons »Advice to a Lady», (3) Charles François Pannards »Conseils à une jeune Demoiselle» och (med samma titel) (4) Etienne Pavillons »Conseils à une jeune Demoiselle». (s. 348 f.)

5 I kronologisk ordning (1) *Anvisning til ett försiktigt upförande i werlden, enkannerligen i anseende til giftermål, gifwen af et förnämt fruntimmer åt en des unga wän* (1751), (2) *En gammal läsemästares råd til en ung fröken, om sättet, at bibehålla et godt namn och rykte* (1756), (3) *Marquis Hallifax Råd til sin dotter* (1758), (4) *Underwisning för ett ungt fruntimmer, som geck in i wärlden* (1768), (5) *En faders testamente till sina döttrar* (1788), (6) *Påminnelser til et ungt fruntimmer wid alla förefallande händelser i detta lifwet* (1792), (7) *Lefnads-reglor, gifne af en huld fader til dess dotter* (1795) och (8) I.H. Campes *Faderliga råd till sin dotter. En afhandling, swarande mot Theophron, för den upväxande qwinliga ungdomen* (1798). (s. 349 f., 448.)

6 *A Father's Legacy to His Daughters. By the Late Dr. Gregory of Edinburgh*, London 1774, respektive *En Faders Testamente till Sina Döttrar*, Stockholm 1788. Liten oktav. – Översättningen, som följer originalet till punkt och pricka, utbjöds till salu i Stockholms Posten den 7 maj d.å. Översättaren är okänd, men enligt hans inledning, som i huvudsak är en presentation av Gregory och dennes livsgärning, vistades han en tid i Skottland, som han lämnade 1780.

7 Inte mindre än 26 upplagor utgavs i Storbritannien och Amerika före 1798 enl. *The National Union Catalog: Pre-1956 Imprints*, bd 217, London 1972, s. 514 ff. – Mottagandet av boken var från

början mycket gott. I en anmälan i *The Monthly Review*, vol. 50, 1774, s. 268 ff. talas det om »elegant composition» och »sensible opinions» och artikeln avslutas på detta sätt: »We recommend the attentive, the repeated perusal of this treatise to our young country-women; and though written professedly for the instruction of a daughter, it will be found to contain many hints extremely proper for the consideration of a parent.»; se även *The Critical Review*, vol. 37, 1774, s. 41 ff. och vol. 38, 1774, s. 254 ff.

8 Se t.ex. Karl Warburg, a.a., s. 315, och K.F. Freudenthal, »Motiv ur The Spectator i Anna Maria Lenngrens Porträtterne», *Samlaren* 1947, Uppsala 1948, s. 101 ff. och där nämnd litteratur.

9 John Gregory (1724–73) fick fem barn med sin hustru Elizabeth (d. 1761), tre söner och två döttrar, Dorothea och Anne-Margaret. – Som människa och vetenskapsman var han allmänt uppskattad. Sedan 1750-talet var han nära vän med Elizabeth Montagu (d. 1800), betydelsefull i tidens sociala och litterära Londonliv. Hon var gudmor till Anne-Margaret och adopterade Dorothea 1772, då 16 år gammal. Anne-Margaret var fem år yngre. – För närmare upplysningar om John Gregory, se t.ex. »An Account of the Life and Writings of Dr. John Gregory», en längre inledning till *A Father's Legacy to His Daughters*, Edinburgh 1788.

10 Vid jämförelsen använder jag den svenska översättningen av Gregorys bok samt dikten enligt SS, del 2, Stockholm 1918, s. 208–214. Den återges där med några betydelselösa avvikelser från den version som först publicerades, i Stockholms Posten den 25 april 1798 (nr 94).

11 *fromma* = 'ömma' (SS, del 3, s. 399), 'välvilliga' (SAOB, F 1566).

12 SS, del 3, s. 400; jfr SAOB, B 3731.

13 *munterhet* = »egenskapen l. förhållandet att vara vid gott humör; munter l. uppsluppen sinnesstämning; äv. konkretare: muntert skämt» (SAOB, M 1597).

14 Med »en lätting» i strof 20 åsyftas enl. SS, del 3, s. 404 »säkerligen» den franske kungen Karl VI, »vid vars hov – enl. en oriktig tradition – kortspellet skulle ha uppfunnits».

15 Detta framgår mera detaljerat av bl.a. Ruth Nilssons avhandling och Mary Ørvig, *Så skulle flickor vara*, Stockholm 1973, särsk. s. 13–19; se även flera artiklar i Stockholms Posten, t.ex. den 9/8 1788 och 2/1 1790, om »Fruentimmers upfostran». – Även en så radikal samtida förespråkare för kvinnans rättigheter som Mary Wollstonecraft gör i sin *Thoughts on the Education of Daughters: with Reflections on Female Conduct, in the More Important Duties of Life* (1787) ett konservativt intryck i uppföstringsfrågor: »a sensible old maid. She has no use for pretension or ornament; she damns elaborate dress and cosmetics. [...] Nor is sincerity her only plea; she begs for common sense as well. [...] In religion her thinking seems as yet conventional. [...] She

- declares: 'The main business of our lives is to learn to be virtuous.' [...] She leaves no room for joy.» (Ralph M. Wardle, *Mary Wollstonecraft. A Critical Biography*, University of Kansas Press, 1952, s. 50 f.)
- 16 Jfr t.ex. Anton Blanck, »Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner», *Samlaren* 1922, Uppsala 1923, s. 217 ff.
- 17 Ruth Nilsson ger själv ett litet exempel på hur missledande det kan vara att söka fastställa en förebild endast utifrån likheter i åsikter och formuleringar, då hon som nämnts framhåller Campes påverkan på AML. Hans bok utkom visserligen i svensk översättning 1798, men tydligen inte förrän i juli d.å., då den annonserades i Stockholms Posten, först den 2 juli och därefter den 7, 16, 20, 24 juli och 4 augusti. Kampanjen för boken i juli antyder att översättningen inte var tillgänglig i tid för att kunna användas av AML för NO.
- 18 Originalets formulering är: »I shall throw my reflections together without any studied order, and shall only, to avoid confusion, range them under a few general heads.» (s. 6).
- 19 Jfr Ruth Nilsson, a.a., s. 337 ff. och där nämnd litteratur.
- 20 Dikten lyder enligt SS, del 2, s. 154:
- Andra tyger, andra seder
1.
I min ungdom, sade Tant,
Så der sjuttonhundra-tretti,
Då var Flickan, kära Betti,
Årbar i sit triumfant.
Ingen smörja fans på skinnet,
Fladdrigt bjäfs man då ej bar;
Och, hos vackra könet, sinnet
Stadigt som robrongen var.
2.
Al ting är sig olik nu,
Andra tyger, andra seder;
Tunna tafter, liten heder
Så hos Flicka som hos Fru;
Skamlöst skick och djerfva miner,
Oblyg gång på Lustans stråt:
Fräckhet, Smink och Musseliner
Följa våra dagar åt.
- 21 E.G. Withycombe, *The Oxford Dictionary of English Christian Names*. Andra uppl., Oxford 1963, s. 95; Eric Partridge, *Name into Word. Proper names that have become common property. A discursive dictionary*. London 1950, s. 52; jfr *The Oxford English Dictionary*, 2 uppl., vol. II, Oxford 1989, s. 153: »Betty [...] given in contempt to a man who occupies himself with a woman's household duties.»
- 22 Georg Søndergaard, *Bogen om personnavne. Oprindelse, historie, brug*. Copenhagen 1979, s. 184 f., 196.
- 23 Roland Otterbjörk, *Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon*. Andra uppl., Stockholm 1970 (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård, 29), s. 27 f., 145. – I det annars så franskpåverkade svenska 1700-talet fick den engelska kulturen ökad betydelse i Göteborg och mot slutet av århundradet blev de brittiska inslagen särskilt påfallande i staden. »I alla avseenden härskade den engelska smaken», skriver Göran Behre i »Från högländerna till älv dalen. Göteborg och Skottland 1621–1814», *Personhistorisk tidskrift*, årg. 89, 1993:1–2, s. 19 ff.
- 24 Några verk, i vilka Betty förekommer, är t.ex. John Gays *The Beggar's Opera*, 1728 (*Betty Doxy*) och Charles Macklins *The Man of the World*, 1781 (*Betty Hint*).
- 25 AML skriver bl.a. följande:
Sådan hon nu är, och med det namn hon en gång fått, skall hon väl innan kort i all blygsamhet framträda i stora världen
Som en tärna gauche och ny,
Från Provinsen arriverad,
Simpelt klädd – med solbränd hy,
Menlös uppsyn, tät fichu,
Fromt och sedigt educerad;
Uti sällskap brydd och skrämmd,
Hastigt första da'n Lorgnerad
Och den andra mer ej nämnd.
Se för brevet i dess helhet, SS, del 2, s. 464 f. och för bakgrund och kommentar SS, del 3, s. 571 f.; »innan kort» och de två sista raderna i citatet anspelar på den förestående publiceringen av NO i Stockholms Posten den 25/4 1798.
- 26 Ett annat kvinnonamn hos AML i sekundär betydelse och avseende en piga är t.ex. *Susanna* i »Toiletten» och »Portraiterne», väl ursprungligen efter Lukas evangelium 8:3, där Susanna ju är en av de kvinnor som tjänar Jesus med sina ägodelar.
- 27 »Några ord till min kära Dotter, i fall jag hade någon» (Kungl. Bibliotekets handskriftsavdelning, sign. U 390). – Enligt Karl Warburg, a.a., s. 153, 248 upprättades dessa förteckningar i huvudsak »antagligen samtidigt», eller 1798.
- 28 Karl Warburg, a.a., s. 246.
- 29 Brevet återges av Anton Blanck i *Samlaren* 1921, Uppsala 1922, s. 210 ff.
- 30 I *Skalde-Försök* (1819), men inte i Stockholms Posten 1798, är *Betti* kursiverat endast i första strofen, inte senare i dikten. En »radrubrik» med en vink om diktens egentliga titel?
- 31 AML hade en förkärlek för korta dikttitlar. I den ena av hennes nämnda diktförteckningar, »Verser införde i Stockholms Posten», redovisas 128 titlar för åren 1790–98 och av dessa består 101 av högst tre ord och 123 av högst fem ord. En liknande fördelning märks i den andra förteckningen, »Förteckning på mina Skalde-försök», där 97 av de 135 titlarna inte innehåller fler än tre ord och 122 inte fler än fem ord. Mot den bakgrunden framstår NO med den överlägset längsta titeln som »olenngrensk».